

8. Podmět, nominativ, téma, konatel: 4 úrovně gramatické analýzy

8.1 Úvod

Od první kapitoly až po tu sedmou jsme několikrát použili termín „podmět“ (しゅご; 主語). Když se ale vážněji zamyslíme nad tím, co to podmět je, narazíme na nesmírně náročné problémy. Až doposud jsme pojem „podmět“ používali bez toho, abychom jej jakkoliv definovali. V následující části se trochu podrobněji zkusíme zamyslet nad některými jevy, jež se ke konceptu podmětu vztahují.

V této kapitole uvedeme věci, které nastínili již Daneš (1966), Keenan (1976), Šibatani/Shibatani (1977, 1978, 1984, 1985), Comrie (1981) aj., v takové podobě, která je výsledkem našeho vlastního uchopení dané problematiky. Značná část toho, co se týká podmětu v japonštině, byla zpracována v četných Šibataniho studiích. V našem pojetí jsou však také body, v nichž se s Šibataniho úvahami rozcházíme (zmíníme je níže).

Úvahy o tom, co je to podmět a o jevech, které se k podmětu vztahují, jsou důležité jak z obecně jazykovědného hlediska, tak i z hlediska studia japonštiny. Důvody této důležitosti si představíme. Nejprve z pohledu obecné jazykovědy.

A. Keenan and Comrie (1977) představili níže uvedené varianty jmenných frází:

Podmět > přímý předmět > nepřímý předmět > objekt nepřímého pádu (objektiv) > přivlastňovací fráze > objekt srovnání

Podle Keenana a Comrieho je obecně podmět tím, co nejsnáze utváří vztažná syntagmata. Ve výčtu směrem doprava potom každý člen je k tomuto utváření údajně méně náchylný.

B. Podle Comrieho (1976) při utváření kauzativních vět funguje stejná posloupnost jmenných frází, jako je uvedena výše.

C. Lingvistický směr tzv. relační gramatiky (かんけいぶんぽう; 関係文法) zdůrazňuje, že podobné schéma jmenných frází, jako jsme uvedli výše (i když ne zcela stejné), je souhrnem základních jednotek gramatik všech jazyků. Dále viz Gary and Keenan (1977), Johnson (1977) aj.

Výše zmíněné studie uvažují v tom smyslu, že podmět, předmět apod. mají významnou funkci v gramatikách všech světových jazyků. Existují však i opačné názory.

D. Jak jsme již zmínili v jedné z předchozích kapitol, podle některých tvrzení se koncept podmětu nevztahuje nutně na všechny jazyky. Viz Foley and Van Valin (1977), Van Valin (1977) aj.

E. Li and Thompson (1976) nastínili ve své studii představu, že jeden ze způsobů, jak lze jazyky třídit, je dělení na jazyky typu tzv. subject-prominent (主語 ^{ちゅうしん}; 中心) a jazyky typu tzv. topic-prominent (^{わだい}; 話題中心 nebo též ^{しゅだい}; 主題中心). Podle nich je např. angličtina jazykem prvního typu, v němž má podmět významnou roli, na druhou stranu např. čínština je jazykem typu druhého, v němž hraje hlavní roli téma, a role podmětu je malá.

Názory ze skupiny **D** a **E** se od prvních tří uvedených značně liší. Obzvláště s názorem **C** jsou v jasném rozporu.

Tak má tedy podmět ve všech jazycích významnou funkci nebo nemá? A vůbec, co je to vlastně podmět? A jaký je vztah podmětu a tématu (je-li nějaký)?

Pokud se omezíme na zkoumání japonského jazyka, můžeme nalézt přinejmenším dva důvody, proč jsou podobné úvahy důležité.

F. Mikami Akira (1960, 1963, 1972) v řadě svých studií rozvinul tzv. teorii zrušení podmětu (主語 ^{はいしろん}; 廃止論). Tvrdil, že v japonštině není podmětu zapotřebí, že v japonštině je významným prvkem téma. Je Mikamiho teze platná? Jelikož jeho studie měly vliv na následující výzkumy japonské gramatiky, nelze teorii zrušení podmětu ignorovat. Spíše je třeba o ní důkladně pouvažovat. Co je vlastně v japonštině tím, čemu říkáme podmět? (Mikamiho tezi následně představili a zkoumali též Kitahara (1975), Šibatani (1978), Koike (1987) aj. Dalšími, kdo pak předkládali své úvahy o japonském podmětu, byli např. Hotta a Kuwakado (1965), Ókubo (1982) či Koike (1987)).

G. Ve studiích o japonštině se kromě podmětu (主語) používají též termíny, které se termínu „podmět“ do značné míry podobají, např. nominativ (^{しゅかく}; 主格), téma (主題 nebo 話題), konatel (nebo též *agens*, ^{どうさしゅたい}; 動作主体 nebo 主体 či ^{どうさしや}; 動作者) apod. Jak uvidíme dále, mezi těmito pojmy existuje určitá spojitost, nicméně kvalitativně se od sebe navzájem liší. Přestože lze tyto pojmy nalézt v gramatických studiích jiných jazyků, v japonské lingvistice nejsou dosud řádně rozčleněny a bývají často zaměňovány. Jsou i lidé, kteří se domnívají, že se jedná o jednu a tutéž věc. Jakou tedy mají tyto koncepty spojitost, a v jakých bodech se liší? I takovéto otázky je nutno se pokusit zodpovědět.

Vyňato z knihy 『世界の言語と日本語』, autor ^{つのだ}; 角田 ^{たさく}; 太作, vydané v r. 1991 nakladatelstvím Kurošio šuppan v Tokiu.

Bibliografie:

Cole, P. and J. M. Sadock. (ed.) 1977. *Grammatical relations*. S&S 8.

Comrie, B. 1976. *The syntax of causative constructions: cross-language similarities and divergences*. In M. Shibatani (ed.), *The grammar of causative constructions* (S&S 6), 261-312.

Comrie, B. 1981. *Language universals and linguistic typology*. Oxford: Basil Blackwell.

Daneš, F. 1966. *A three-level approach to syntax*. *Travaux Linguistiques de Prague*. 1: 225-40

Foley, W. A. and R. D. Van Valin, Jr. 1977. *On the viability of the notion of 'subject' in universal grammar*. *BLS* 3: 293-320.

Gary, J. O. and E. L. Keenan. 1977. *On collapsing grammatical relations in universal grammar*. In Cole and Sadock 1977: 83-120.

ほった ;堀田 要治, くわかどとしげ ;桑門俊成. 1965. 文の せいぶん ;成分. もりおかけんじ ;森岡健二, 他
(編) , こうごぶんぼうこうざ ;口語文法講座 6, ようごかいせつへん ;用語解説編, 117-88. 東京 :
めいじしょいん ;明治書院.

Johnson, D. 1977. *On relations constraints on grammars*. In Cole and Sadock 1977: 151-78.

Keenan, E. L. 1976. *Towards a universal definitiv of „subject“*. In Li 1976: 303-33.

Keenan, E. L. and B. Comrie. 1977. *Noun phrase accessibility hierarchy and universal grammar*. *LI* 8: 63-99.

きたはらやすお ;北原保雄. 1975. 日本語の主語. 言語, Vol. 4, No. 3: 194-202.

こいけせいじ ;小池清治. 1987. 大学生のための日本文法. 東京: ゆうせいどう ;有精堂.¹

Li, C. N. (ed.) 1976. *Subject and topic*. New York: Academic Press.

Li, C. N. and S. A. Thompson. 1976. *Subject and topic: a new typology of languages*. In Li 1976: 457-89.

みかみあきら ;三上章. 1960. ぞう ;象は鼻が長い. 東京: くろしお ;出版.

三上章. 1963. 日本語の ろんり ;論理. 東京: くろしお出版.

三上章. 1970. 現 げんだいごほうじよせつ ;代語法序説. 東京: くろしお出版.

¹ Vyšlo opětovně v roce 1997 jako 『現代日本語文法 にゆうもん ;入門』 v nakl. ちくま がくげいぶんこ ;学芸文庫.

おおくぼただとし ;大久保忠利 . 1982. ^{ぞうほはん} ;増補版 日本文法 ^{ちんじゅつろん} ;陳述論 . 東京 :
^{めいじしよいん} ;明治書院.

Shibatani, M. 1977. *Grammatical Relations and surface cases*. Lg. 53: 789-809.

^{しばたにまさよし} ;柴谷方良. 1978. 日本語の ^{ぶんせき} ;分析. 東京: ^{たいしゅうかん} ;大修館.

柴谷方良. 1984. 格と文法関係. 言語, Vol. 13, No. 3: 62-70.

柴谷方良. 1985. 主語プロミネンス論. 日本語学, Vol. 4 (10月号): 4-16.

Van Valin, R. D., Jr. 1977. *Ergativity and the universality of subjects*. CLS 13: 689-705.